

JOURNAL OF INTERNATIONAL RELATIONS AND POLITICAL SCIENCE STUDIES

ULUSLARARASI İLİSKİLER VE SİYASET BİLİMİ ÇALIŞMALARI DERGİSİ

e-ISSN: 2792-0984

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD’NİN İNSANİ MÜDAHALESİNİ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Zübeyda PARLAK

Öğretim Görevlisi, Kafkas Üniversitesi

Yalova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı/Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Doktora
Öğrencisi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 77200 Yalova, Türkiye

Email: zubeyda.parlak@kafkas.edu.tr **ORCID:** [0000-0002-2643-1867](https://orcid.org/0000-0002-2643-1867)

Submitted: 19 October 2022 & **Accepted:** 24 December 2022

Citation: Parlak, Zübeyda. (2022). Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin İnsani Müdahalesini Etkileyen Faktörler. *Journal of International Relations and Political Science Studies*, (6), 67-96.

Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Derneği | International Relations Studies Association
Journal of International Relations and Political Science Studies
E-mail: dergi@tuicakademi.org

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ABD’NİN İNSANİ MÜDAHALESİNİ ETKİLEYEN TEMEL FAKTÖRLER

Zübeyda PARLAK

Öğretim Görevlisi, Kafkas Üniversitesi

Yalova Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı/Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı, Doktora
Öğrencisi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 77200 Yalova, Türkiye

Email: zubeyda.parlak@kafkas.edu.tr **ORCID:** [0000-0002-2643-1867](https://orcid.org/0000-0002-2643-1867)

Submitted: 19 October 2022 & **Accepted:** 24 December 2022

Özet

Soğuk Savaş sonrası Amerika Birleşik Devletleri (ABD) doğrudan veya dolaylı olarak insani krizlere müdahil olmaktadır. ABD’nin öncülüğünde yapılan insani müdahaleler, bazı kesimler tarafından uluslararası hukuka uygun olmasa bile meşru kabul edilmeye başlamıştır. Ancak temel sorun ABD’nin bahse konu müdahalelerinin müdahale konusu ülkelerin ulusal çıkarları için hareket edip etmediğidir. Çünkü müdahalecinin niyetinin meşruiyeti müdahaleye temel oluşturmaktadır. Amacım ABD’nin insani krizlere ulusal çıkar için mi yoksa insani kaygılarla mı dâhil olduğunu saptamaktır. Genel olarak dış politika amaçları veya ulusal çıkarlar, ABD ulusal güvenlik belgelerinde ulusal güvenlik, güç kazanma, ekonomik çıkarlar veya birincil, ikincil ve üçüncül çıkarlar gibi sınıflandırılmaktadır. ABD ulusal çıkarlarının karşısına insani kaygılarını koyarak, “niyetine” odaklanarak çalışmayı analiz ettim. Literatürde konu çok geniş olduğu için ABD’nin yer aldığı, insani krizle ilgili olan, 1995 Bosna ve 1999 Kosova müdahalelerini karşılaştırmalı vaka analizi olarak seçtim. Her iki olayda da etnik temizlik tespit edilmiş, aynı bölgede insani kriz ortaya çıkmış ve Bill Clinton döneminde ABD bölgeye insani müdahale gerçekleştirmiştir. Çalışmada her iki olayda benzer gerekçeler tespit edilmekle birlikte farklılıklar da ortaya çıkmıştır. ABD hem insani hem dış politika amaçlı hareket etmiştir ancak amaçlarına etki eden iç ve dış etkenlerin mevcut olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: ABD, Ulusal Çıkar, İnsani Müdahale, 1995 Bosna, 1999 Kosova

Abstract

After the Cold War, the USA is directly or indirectly involved in humanitarian crises. Even though they are against international law, humanitarian interventions of the USA are perceived as legitimate from some points of view. However, the main issue here is the compliance of these interventions with the national interests of the countries in question. I aim to investigate whether the USA is involved in humanitarian crises for their own national interests or humanitarian concerns. In general, foreign policy purposes or national interests in the US national security documents are listed as national security, power gain, economic interests, or primary, secondary, and tertiary interests. I analyzed the study by putting the humanitarian concerns of the US administration against these interest elements and focusing on “intention” at every stage. Since the subject is very broad in the literature, I have chosen the 1995 Bosnia and 1999 Kosovo interventions as a comparative case study. Both incidents were the subject of ethnic cleansing, the USA executed a humanitarian intervention in the region during the Bill Clinton era. Although there were similar reasons for both events in the study, there were also differences. While the USA acts for both humanitarian and foreign policy purposes, it has been determined that there are internal and external factors that affect their goals.

Keywords: USA, National Interest, Humanitarian Intervention, 1995 Bosnia, 1999 Kosovo

I. Giriş

Soğuk Savaş döneminde dünyada daha çok devletlerarası çatışmalar nasıl çözülür sorusuna çözüm aranmaktaydı. Günümüzde ise ilgi odağı daha çok devlet içinde ortaya çıkan sivil çatışmalara yönelmiştir. Bu çatışmalarda yoğun insani kayıplar ortaya çıkmıştır. Diğer devletler bu duruma müdahale etme veya seyirci kalma konusunda ikileme düşmüşlerdir. Finnemore ve Bull'a göre bu ikilemin bir yanında uluslararası sistem ve kurallarının gerektirdiği egemenlik anlayışı, diğer yanında ise insani açıdan zarar gören kitleleri kurtarma isteği bulunmaktadır (Finnemore, 2003: 136-137; Bull, 1977: 227-228). Bununla birlikte asıl amaç nedir? İnsani yardım yapmak mı yoksa insani gerekçeler ileri sürerek kendi ulusal amaçlarını gerçekleştirmek midir? Asıl sorun buradan kaynaklanmaktadır.

1990'dan itibaren bazı devletler tarafından insani müdahale yapılmaya başlanmıştır. Bu müdahaleler bazı yazarlar tarafından uluslararası hukuka uygun olmasa bile meşru kabul edilmeye başlamıştır (Meernick, 1996:392; Buchanan,2022:690; Byers ve Chesterman:

2003:15). Birleşmiş Milletler (BM) yetkilendirmesi olsun veya olmasın, sorunla ilgilenen üçüncü taraf devletler, diğer devletlere karşı uluslararası toplumun sorumluluğunu ileri sürerek bu çatışmalara yönelik çeşitli müdahaleler gerçekleştirmeye başlamışlardır. Ancak insani kayıpları sona erdirmeye isteği, insani dış politika çerçevesinde bir devletin diğer devlete güç kullanımını da içermektedir (Stromset, 2003: 251). Bundan dolayı insani müdahale, insani gerekçelerle yapılırsa dâhi diğer devletlere müdahale yapılmasını yasaklayan uluslararası hukuk kuralları bulunmaktadır. Bu kurallar diğer devletlerin iç işlerine müdahale etmeme, devlet egemenliği, anlaşmazlıkların barışçıl çözümlenmesi, diğer devlete güç uygulanmaması, BM'nin yetkilendirdiği güç kullanımını içermesi ve BM'nin güç kullanması durumunda BM'nin tarafsızlık ilkesiyle hareket etmesi şeklinde sayılabilir (Weiss, 2007: 23). Özellikle BM yetkilendirmesi olmadan yapılan bir müdahalenin insani gerekçelerle de olsa uluslararası hukuk kurallarına aykırı olduğu çoğu yazar tarafından ileri sürülmektedir (Byers ve Chesterman, 2003: 133). Ancak tüm bu kuralların insani kayıpları engellemediğini ileri süren kesimler insani krizlere yönelik çeşitli çözüm önerilerinde bulunmaktadır (Doyle, 2001; Stromset, 2003).

Geleneksel açıdan meşruiyet ve otoritenin kaynağı olan devlettir. Ancak yeni meşruiyet kaynağı olarak, bir devletin kendi vatandaşlarının yaşam, özgürlük ve güvenliklerini koruması sorumluluğu ön plana çıkmıştır (Weiss, 2007: 24). Koruma Sorumluluğu Doktrini- The Responsibility to Protect Doctrine (R2P) bu reçetelerin en çok kabul göreni konumundadır. R2P 2005'te BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve 2006'da BM Güvenlik Konseyi'nde onaylanmıştır. R2P devletlere vatandaşlarına karşı yerine getirmesi gereken bazı sorumluluklar yüklemektedir. Devletler sorumluluklarını yerine getirmediğinde veya görevlerini yerine getirmek için isteksiz olduğunda BM Güvenlik Konseyi ve uluslararası topluma bazı görevler verilmiştir. R2P ile insani krizleri önleme, insani krizlere reaksiyon gösterme, askeri müdahalenin şartları ve müdahale sonrası ilgili devletin yeniden inşası ile ilgili BM dâhilinde bazı temel ilkeler belirlenmiştir. R2P'ye göre yapılacak askeri müdahale için de altı kriter belirlenmiştir; haklı neden, doğru amaç, son çare, orantılılık, olumlu gelişme beklentisi, doğru otorite (R2P, 2022). Ancak koruma sorumluluğunun işletilmesi ile ilgili başta Güvenlik Konseyi üyelerinin vetosu olmak üzere çeşitli sorunlar bulunmaktadır (Ertuğrul, 2016: 456). BM Güvenlik Konseyi'nin veya uluslararası toplumun tarafları insani kriz ortaya çıktığında sorumluluk almaktan kaçınabilmektedirler (Bellamy, 2008: 627; Şener, 2021: 45-51). Uluslararası toplumun tarafları ve BM üyeleri R2P kapsamında askeri müdahale aşamasına geçtiklerinde R2P'de belirlenen askeri müdahale aşamasında kriterlerin nasıl işletileceğine ilişkin anlaşmazlığa

düşebilmektedirler. Doğru niyet nasıl bilenebilir, soykırımın derecesi ne kabul edilmeli veya haklı neden eşiği nasıl belirlenebilir gibi soru işaretleri her örnek olayda güncelliğini korumaktadır.

İnsani gerekçelere başvurarak insani müdahalelere en çok katılan ülkelerden biri de ABD'dir. ABD'nin dış politika amaçlarını gerçekleştirmek için mi yoksa insani nedenle mi diğer ülkelere müdahale ettiği hala en çok tartışılan konulardan biridir. Hem insani müdahalede meşruiyet kaynağı hem R2P'de yer alan doğru niyet kriteri dâhilinde müdahale yapan devletin, müdahale yapılan ülke üzerinde herhangi bir şekilde ulusal çıkarlarının bulunmaması gerekir (R2P, 2022: 13). Aksi takdirde ABD ve ABD'yi örnek alan diğer devletler bu sorunu dayanak göstererek yeni çatışma alanları yaratabilirler ya da insan hakları ihlalden kaynaklanan bir sorunu çözmek isteyebilirler. Bu nedenle makalede ABD'nin insani müdahalelerini ulusal çıkarları için gerçekleştirip gerçekleştirmediği sorusu üzerinde durulmaktadır.

ABD'nin insani konulara yaklaşımı olaya, zamana, ulusal çıkarlarına, bölgeye ve iktidardaki yönetimin eğilimlerine karşı değişebilmekle birlikte birtakım benzer özellikler de taşımaktadır. Bu özellikler ABD'nin insani müdahale politikasına yönelik bir projeksiyon oluşturmada yararlı olacaktır. Buradan hareketle çalışmada ABD'nin insani müdahale sebebinin hem dış politika hem insani amaçlı olduğunu ispatlamaya çalıştım.

II. Teorik Çerçeve ve Metodoloji

ABD dış politikasının teorik temelleri realist ve liberal politikaların türevinden oluşmaktadır (Seung, 2013: 120). Bu nedenle realist ve liberal teorilerde insani konulara ve ulusal çıkara yaklaşımın incelenmesi gereklidir. Realistler, dış politikada ulusal çıkar üzerine odaklanırlar. Dış politika onlar için amaç değil araçtır. Realistlere göre sistem anarşiktir. Bu nedenle kendi kendine yardım (*self help*) ilkesinden hareketle kendi güçlerini sürekli artırmaya çalışırlar. Kendilerini diğer devletlerin güç dengesine göre konumlandırırırlar ve diğer devletlerin davranışlarından etkilenmezler (Waltz ve Quester, 1982: 45). Onlara göre devletler güvenliklerini kendi ayakları üzerinde durarak sağlayabilirler. Korumaları gereken alan ise ulusal sınırları ve vatandaşlarıdır. Bu nedenle insani konulara şüpheyle yaklaşırlar. Devletin temel amacı diğer bir devletin vatandaşlarını değil öncelikli olarak kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlamaktır. Realistlere göre eğer bir devlet insani gerekçelerle hareket ediyorsa bu müdahale insani amaç taşımıyordur. Ancak dış politika aracı olarak ulusal çıkarlarını artırmak için hareket ediyordur (Seung, 2013: 122).

Özetle realist ve neo-realist yaklaşıma göre devletler güç kazanmak ve ulusal

güvenliğini sağlamak için diğer ülkelere müdahale edebilirler. Ayrıca diğer ülke veya bölgeden sağlanacak ekonomik kazanç ya da çıkarlar için de müdahale olasılığı ön plandadır. Başta petrol gibi değerli hammaddeler veya pazarın kontrolünü sağlayacak stratejik noktalar gibi ekonomik çıkar sağlayacak unsurlar, bir devletin müdahaleye daha istekli yaklaşmasına yol açabilmektedir. Hatta bazı durumlarda ekonomik çıkarlar, ulusal güvenliğine ilişkin birincil çıkarlar¹ kapsamında değerlendirilebilmektedir (Choi, 2013: 22). Realist yaklaşım çerçevesinde ABD'nin maddi çıkarları (ekonomik siyasi ve askeri güç) veya insani müdahale gerçekleştirmesini teşvik eden unsurların neler olabileceği ileride ele alınacaktır.

Liberalizm de ise realist yaklaşımdan farklı olarak dış politika karşılıklı çıkar ve barış içinde yaşamak için bir araçtır. Sistemin anarşizm içeren doğasının üstesinden iş birliği ve belli kurallar temelinde gelinebilir, ortak çıkar elde edilebilir. Bundan dolayı uluslararası örgütlerin ve uluslararası hukukun geliştirilmesi gerekliliği üzerinde durulur. İnsani konulara da etik açısından yaklaşılır. Klasik liberal yaklaşımda insani konular ahlaki açıdan değerlendirilir. Liberal teorisyenlere göre ise insani ve askeri müdahalenin tek bir amacı olmalıdır. İnsanlar doğuştan eşittir; özgürlük ve yaşam hakkı ise en temel haklardandır. Bu nedenle insanların soykırım ve katliama uğramasına seyirci kalınmaz (Doyle, 2001: 215-216; Stromset, 2003: 93-126). Bu teoriye göre devletler hem ulusal çıkar hem değerleri için hareket edebilir. Ekonomik refah genelde ulusal çıkar olarak tanımlanır. Liberal değerler ise uluslararası alanda yayılması teşvik edilen demokrasi, serbest piyasa ekonomisi, uluslararası hukuk, insan haklarıdır (Gibs, 2016). Özellikle Teson gibi bazı liberal yazarlar, demokrasi ve insan haklarını sağlamak için insani müdahale yöntemini kullanarak otoriter rejimleri yıkmayı ve başarısız devletleri yeniden yapılandırmayı meşru yöntem olarak benimserler (Teson, 2003: 236). Neoliberalizmi savunan ABD ve diğer batılı ülkeler, devlet egemenliği ve devletlerin iç işlerine müdahale yasağı ilkesinin karşısına, insani değerleri koymayı tercih edebilirler hatta diğer ülkelere güç kullanılması yoluyla insan haklarının uygulanmasını zorla dayatabilirler (Gnest, 2004: 122-126). Bahse konu devletler, liberal değer ve çıkarların tüm dünyaya yayılmasını isterler. Çünkü hem bu devletlerde yaşayan insanların güvenliği sağlanacaktır hem de neoliberal ülkelerin bulunduğu sistemlerde çatışmalar daha az olacaktır. Dolayısıyla diğer devletlerin liberal değer ve amaçları benimsemeleri ve bu doğrultuda hareket etmeleri gerektiğini varsayılır. Hatta demokratik olmayan devletler savaş ve güç kullanılarak demokratikleşme için zorlanmalıdır. Demokratik yönetimler iktidara gelince hedef ülkede insan hakları uygulanır ve uzlaşılı kültürü hâkim olur. Dolayısıyla tüm dünyada

¹ Bir devletin ülkesine saldırı veya saldırı tehdidinde bulunulması durumunda alacağı tedbirler hayati çıkar veya birincil çıkarlar olarak değerlendirilmektedir (Choi, 2013: 20).

çıkarlar uzlaştırılarak karşılıklı çıkarlar elde edilir. “Demokratik Barış²” ile uluslararası sistemde düzen sağlanır. Bu nedenle 1999 ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi (UGSB)’de olduğu gibi insani müdahale için ekonomik, siyasi, askeri çıkarların yanında demokrasi ve insan hakları, dini, kültürel çıkarlar aranır (Beyaz Saray UGSB, 1999: 15).

Neo-liberalizmde karşılıklı ulusal çıkarları elde etmek ve uluslararası düzeni sağlamak için güç unsuruna da yer verilir. Örneğin Josep Nye gücü, sert güç, yumuşak güç ve akıllı güç olmak üzere üçe ayırır. Buna göre, bir devletin uluslararası sistemde hem başarılı hem süper güç olabilmesi için sert ve yumuşak güce aynı anda sahip olması gerekir. Devlet güç kullanırken her iki gücü aynı anda ve dengeli kullanabilmelidir. Örneğin, A devleti B devleti üzerinde egemen olabilmek için sadece sert güç unsurlarını, yani ekonomik ambargo ya da savaş, tehdit gibi askeri yaptırımları uygulayarak sonuca ulaşamaz. Aynı zamanda insan hakları, demokratik değerlere sahip olma gibi yumuşak güç unsurlarına da gerek vardır. Bu iki güç birlikte uygulandığında ise akıllı güç ortaya çıkar. Özetle, sert güç için askeri ve ekonomik güce ihtiyaç varken; yumuşak güç için cezbetme gücü uygulanmaktadır. Yumuşak gücün içine ise kültür, ideolojiler, insan hakları ve dış politika tercihleri girer. Yumuşak gücün esas önemi ise bir ülkenin diğerinin politikasını sert güç kullanmadan cezbederek etkileyebilmesidir. Böylece diğer ülkeler kendiliğinden insan hakları ve demokratik değerleri uygularlar. Yumuşak güç etkili olmadığında, sert güç unsurları da kullanılarak istenen sonuç yani insan hakları ve demokratik yönetimler veya diğer ulusal çıkarlar daha kolay elde edilir (Nye, 1990: 12-21).

Çalışmada ulusal çıkarlar dış politika amaçları çerçevesinde ele alındığından dış politika analizinden yararlanılmıştır. Dış politika analizinde, devletlerin amaçları ve ulusal çıkar dış politika çıktısı olarak değerlendirilmektedir. Ulusal çıkar kavramı ile ilgili olarak ortak bir sınıflandırma tam olarak yapılamamıştır. Genel olarak ulusal güvenlik, güç kazanma, ekonomik çıkarlar veya birincil, ikincil ve üçüncül çıkarlar; hayati çıkarlar, önemli çıkarlar gibi sınıflandırmalar yapılabilmektedir (Sönmezoğlu, 2019: 213-225).

Çatışmaların kaynağında da çoğunlukla ulusal çıkar unsuru bulunmaktadır. Çatışma çözümleri açısından konuya yaklaşıldığında çatışmanın kaynağına bakılmakta ve çözüm yolu aranmaktadır. Son dönemde R2P bağlamında insani müdahaleyi dayanak alan Suriye, Libya gibi yeni çatışma alanları ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda müdahaleci bir devletin diğer bir ülkenin iç işlerine müdahale etmesine ve çatışmaya girmesine yol açan etkenler, var olan

² Demokratik Barış Teorisi’ne göre, uluslararası sistem demokrasiye ve insan haklarına bağlı devletlerin birbirleriyle çatışmayacağı tezi üzerine kuruludur. Çünkü demokratik iç siyasette farklı çıkar grupları çıkarlarını uzlaştırmayı öğrenir. Bu nedenle dış politikada da çıkarlarını uzlaştıracaklarından çatışma yolunu tercih etmezler (Doyle, 1983: 323-353; Gnest, 2009: 122-126)

insan hakları ihlalden kaynaklanan bir sorunu çözmek istemesi midir yoksa çıkar amaçlı mı hareket etmektedir? Bu durum bilindiği takdirde gerekli çözüm yollarını belirlemek daha kolay olacaktır. Yoksa devletler bu sorunu dayanak göstererek yeni çatışma alanları yaratabilirler veya gerçekten insan hakları ihlalden kaynaklanan bir sorunu çözmek isteyebilirler.

İnsani müdahalelerle ilgili olarak Soğuk Savaş sonrasında üçüncü tarafın insani müdahaleleri kapsamında çoğunlukla doğrudan veya dolaylı olarak insani müdahale gerçekleştiren ABD bulunmaktadır. Literatürde Seung³ gibi ABD'nin müdahalelerini ulusal çıkar açısından inceleyen çalışmalar bulunmakla birlikte insani kaygılarla birlikte değerlendiren karşılaştırmalı vaka analizi çalışması yeterli düzeyde yoktur. Bu nedenle araştırma sorumu “Soğuk Savaş sonrası ABD'nin insani müdahalesini etkileyen temel faktörler nelerdir?” olarak belirledim ve vaka incelemesi olarak biri BM Bosna Barış Gücü uygulaması diğeri insani müdahale olarak kabul edilen 1995 Bosna müdahalesi ve 1999 Kosova müdahalesini karşılıklı vaka analizi olarak inceledim.

Devletlerin çıkarları dış politika amaçlarında ulusal çıkar olarak tanımlandığı için temel amacım ABD'nin 1995 Bosna ve 1999 Kosova müdahalesini ulusal çıkarlarını gerçekleştirmesi için bir dış politika aracı olarak mı yoksa insani amaçlar ile mi gerçekleştirdiğini incelemektir. Benzerlikleri ele aldığımızda, ABD'nin Avrupa Bölgesi ile ilgili olan ekonomik, ulusal güvenlik ve insani çıkarları, etnik temizliği temel alan insani müdahale gerekçeleri, insani krizle ilgili Avrupa bölgesindeki bölgesel aktörler ve ABD başkanı aynıdır. Değişen faktörler, Clinton yönetiminin kararını etkileyen iç faktörler kongre ve kamuoyunun tepkisi; dış faktörler, bölgesel aktörlerin kararları ve ABD lideri Clinton'un iç ve dış faktörlerin etkisiyle dış politika davranışlarını kendi önceliklerine göre tekrar tanımlanmasıdır.

ABD'nin ulusal çıkarları ve insani krizlere yaklaşımı ulusal güvenlik stratejilerinde açıklamaktadır. Örneğin 1999 UGSB'de “*Avrupa'nın istikrarı bizim için hayattır*” denilmektedir ve insani krize müdahale, ABD ulusal çıkarları ile ilişkilendirilmektedir (Beyaz Saray UGSB, 1999: 12). Dolayısıyla söylem analizini yapabilmek için çalışmamda ağırlıklı olarak dönemin ulusal güvenlik stratejilerini, Clinton ve yardımcılarının görüşlerini inceledim.

Araştırmamı, Koruma Sorumluluğu Doktrini kapsamında daha çok “doğru niyet” kriteri kapsamında değerlendirdim. Uluslararası hukukta insani müdahalenin geçerli kabul edilmesi için etnik temizlik veya soykırım meşruiyet kaynağı olarak gerekçelendirilmesi

³ Bu hususta derinlemesine bilgi için şu esere bakabilirsiniz: Seung, 2013: 121-141.

gerekir ve insani müdahaleye taraf olan devletin, müdahale yapılan ülke üzerinde çıkarının bulunmaması gerekir. Bu nedenle ABD'nin insani müdahalesinde ulusal çıkarlarının karşısına insani kaygıyı koyarak hangisinin ağır bastığını ölçmeye çalıştım. Çatışma çözümleri açısından yaklaşıldığında çatışma kaynağı olarak devletlerin çıkarları için çatışma ihtimali bulunduğundan, ABD'nin devlet olarak niyetine odaklandım. Bu nedenle çatışma yöntemleri analizinden yararlanarak konuyu inceledim. Aktör analizi olarak Bill Clinton'un davranış şeklini Graham'ın kestirimci rasyonel politika modeli çerçevesinde açıklamaya çalıştım. Çünkü kestirimci rasyonel aktör modelinde aktör, tüm bilgilere sahip olsa da çıkarlarını maksimize etmek için kestirimci bir yaklaşımla, kendi çıkarlarının önceliğine göre iç ve dış politikada hareket edebilir (Simon, 1997: 1-80).

Araştırmam nitel araştırma türündedir ve tüme varım yöntemini kullanmaktadır. Bu nedenle söylem analizi çerçevesinde ulusal güvenlik strateji belgelerini taradım, kongre raporlarından yararlandım, liderlerin konuşmalarını derledim, haber, bilimsel dergi, makale ve kitapları inceledim. Araştırma sorumu şu şekilde belirledim: “ABD insani müdahalelerini ulusal çıkarı için mi yoksa insani kaygılarla mı yapmaktadır?”. Bu soruya göre hipotezimi “ABD'nin 1992 Bosna ve 1999 Kosova müdahalelerini hem insani amaçlar hem ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için yapmıştır” şeklinde belirledim. Bu hipotezimi ölçmek için de her aşamada söylemlerinden hareketle Clinton yönetiminin amacına odaklandım, ulusal çıkarlarını ve insani kaygılarla karşılaştırarak ölçmeye çalıştım. İç ve dış unsurların ABD yönetiminin kararlarına etkisini değerlendirdim ve ortaya çıkan farklılıkların nedenlerini açıklamaya çalıştım.

III. İnsani Müdahale Kavramı

İnsani müdahaleye ilişkin ortak kabul görmüş bir tanım bulunmamaktadır. Bazı yazarlar uluslararası hukukta yer alan klasik devlet egemenliği ve bir devletin iç işlerine müdahale etme yasağından hareketle konuya uluslararası hukuk açısından yaklaşırlar ve insani müdahalenin yasal ve meşru olamayacağını savunurlar (Bellamy, 2003: 22; Weiss, 2007: 25). Bazı yazarlar, insan hakları merkezli hareket ederek insani müdahaleyi savunurlar hatta insani müdahalenin yapılmasını bir zorunluluk olarak görürler. Konuya meşruiyet açısından yaklaşarak insani müdahalenin alanını, yorum yöntemiyle genişletirler (Teson, 2003: 181; Stromset, 2003: 122). Konuyu anlamak bakımından farklı tanım ve yaklaşımları incelemekte yarar vardır.

Liberal yaklaşımla ve meşruiyet açısından incelendiğinde insani müdahalede meşruiyet sebebi, bir devletin bir başka ülkedeki insanların insan haklarını koruma amacıyla

hareket etmesidir. Askeri güç tehdidi veya gücün uluslararası orantılı kullanımı liberal bir hükümet ve ittifak prensibiyle yapılıyorsa, tiranlığı ve anarşiyi yok etme amacındaysa ve kurbanın yararınaysa hem insanları tiranın baskısından kurtarmak hem de onları insan haklarına kavuşturmak bağlamında çifte etkiye sahiptir şeklinde tanımlanmaktadır (Teson, 2003: 93-95).

Holzgrefe'ye (2003: 15) göre insani müdahale *“bir devlet (ya da devletler grubu) tarafından kendi vatandaşlarından ziyade diğer devletin bireylerinin temel insan haklarının ağır ihlalinin önlenmesi ve ağır ihlalin yayılmasını son verme amaçlı; diğer devletin izni olmadan, onun bölgesinde kuvvet uygulaması; devlet sınırlarının ötesinde diğer devlete karşı güç tehdidi ya da kullanımı”* anlamına gelir. Berkowitch ve Jackson (2012: 103), insani müdahale kavramının alanını genişleterek müdahaleyi *“devletin çökmesi durumunda, insan hakları ihlalleri ortaya çıktığında, ayrımcı çatışmalar olduğunda ve tehlikeli bir çevre oluştuğunda insani müdahale gerçekleştirilmelidir”* şeklinde açıklar. İnsani müdahale, *“yabancı sivillerin yaşamını ve refahını koruma amacıyla yapılan askeri müdahaledir”* şeklinde de tanımlanır (Finnemore, 1998: 889; Pickering ve Kisangani, 2009: 590).

Genel olarak müdahalenin her çeşidi BM Şartı'nın 2(7) maddesine göre uluslararası hukuk tarafından yasaklanmaktadır ve tek istisnası meşru müdafadır. BM Şartının VI. bölümünün 39-51'inci maddelerine göre müdahale ancak BM Güvenlik Konseyi izni ile uluslararası barış ve güvenlik tehdit edildiğinde ve bir devlete diğer devlet saldırdığı takdirde, meşru müdafaa kabilinde, orantılı savunma amaçlı yapılabilir. BM barış gücü, çatışmanın tarafı olan devletin daveti üzerine o ülkeye gidebilir ve BM krize müdahale edinceye kadar çatışma sürdürülebilir. BM Güvenlik Konseyi kararı doğrultusunda yapılan insani yardım veya barış gücü operasyonlarında diplomatik görüşmeler, arabuluculuk gibi süreçler; ambargo, abluka, BM üyeliğinin askıya alınması gibi çeşitli yaptırımlar uygulanır ve nihayetinde tüm barışçıl yollar tüketildikten sonra askeri müdahale yöntemlerine başvurulur. Aynı zamanda BM Güvenlik Konseyi aracılığıyla diğer üye ülkeler sorunun yaşandığı bölgeye, üye ülkenin davetiyle, BM kapsamında diğer üye ülkeler gönüllü olarak asker gönderir. En çok gönüllü asker gönderen ülke operasyona liderlik eder ve BM üyeleri müdahale sırasında tarafsızlık ilkesine uygun olarak hareket ederler.

İnsani müdahale sırasında çeşitli müdahale yöntemleri kullanılabilir. Diplomatik müdahale, bir ülkenin politikalarını, anlaşmalarını kabul etmeme veya üyeliğine muhalefet etme, askıya alma ya da tanımama şeklinde gerçekleşebilir. Ekonomik müdahale, boykot, ambargo gibi önleyici yöntemlerle veya ülke içindeki çeşitli ayrılıkçı gruplara ekonomik destek sağlama gibi yöntemlerle yapılabilir. Yapılan yardım ve yaptırımlar krizin boyutuna ve

şiddetine göre değişebilmektedir. Askeri müdahale ise diğer ülkeye askeri operasyon düzenlenmesidir. İnsani müdahale sürecinde askeri müdahale için bir ülkede gerçekleşen iç çatışma, ayaklanma gibi durumlarda, tüm barışçıl yolların tüketilmesi gerektiği varsayılmaktadır (Hippel, 1999:3-5; Wall ve Omar: 3). Çoğu yazar yabancı sivilin yaşamını kurtarmak için kendi askerini tehlikeye atma fikrine kuşkuyla yaklaşmaktadır (Wheler, 2000: 23; Bellamy, 2002: 474). Hatta bazı yazarlar, insani müdahale kavramının savaş için meşruiyet kaynağı olarak gösterildiğini veya insani gerekçelerin müdahaleye bahane olarak ortaya atıldığını savunmaktadırlar (Wall ve Omar, 1994: 21; Godman, 2006: 107; Finnemore: 2001).

İnsani müdahale kavramına her ne açıdan yaklaşılsa yaklaşılsın kavramın kendi içerisinde bir uyumsuzluk vardır. Bu uyumsuzluk kavramda hem insani hem müdahale kelimelerinin birlikte kullanılmasından kaynaklanmaktadır. İnsani müdahale teriminin içindeki “insani” kelimesi ele alındığında “bir askeri müdahale nasıl insani olarak değerlendirilebilir?” sorusuna da akla gelmektedir (Hassner: 1998: 16; Finnemore, 2003:53).

Literatürde ağır insani kayıplar ortaya çıktığında insani müdahale gerçekleşmelidir düşüncesi hâkimdir. Bazı askeri müdahaleler ağır insan kaybı gerçekleşmediği için askeri olarak tanımlanmakta, insani gerekçelerle yapılan insani müdahaleler ise “insani-askeri müdahale” kavramıyla ifade edilmektedir (Waal ve Omar, 1994: 2-3; Finnemore, 2003: 72). 1999 Kosova müdahalesi ve 2001 Irak müdahalesi sonrası insani müdahale kavramı evrilmiş, BM tarafından 2005’te R2P olarak kabul edilmiştir. 2001 Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu-The International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS) raporunda genel olarak “Sorumluluk olarak Egemenlik (Sovereignty as Responsibility)” yaklaşımı benimsenmiştir. Buna göre egemenlik, sadece devletleri dış müdahalelere karşı koruyan bir unsur değil; aynı zamanda devletlerin vatandaşlarına karşı olan koruma sorumluluklarının bir yansıması olarak yorumlanmıştır. Böylece devletlerin kendi halklarına ve uluslararası topluma karşı sorumlulukları egemenlik kavramının yanı sıra ön plana çıkmıştır. Rapora göre devletlerin öncelikli sorumluluğu vatandaşlarını etnik temizlik, soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan korumaktır. Burada devlete yönelik içsel ve dışsal olmak üzere iki sorumluluk yüklenmektedir. İçsel sorumluluk, bir devletin, vatandaşlarının insan haklarının korunmasını üstlenmesi, dışsal sorumluluk ise devletlerin diğer devletlerin egemenlik haklarına saygı göstermesidir. Raporda devletlere getirilen son sorumluluk ise, başarısız devletlere yönelik hesap verme sorumluluğudur (ICISS, 2001: 11-16).

R2P daha geniş bir devlet topluluğuna da görevler yüklemektedir. Buna göre belirli bir

devletin kendi vatandaşlarına karşı üstlendiği koruma sorumluluğunu açıkça yerine getirmediğinde, isteksiz olduğunda, sorumluluklarını yerine getiremediğinde, kendisi suçların veya zulümlerin fiili faili olduğunda uluslararası toplumun harekete geçme sorumluluğu vardır (Deng, 2004: 21). R2P insani müdahaleden farklı olarak uluslararası sistemde farklı aktörlerin yer aldığı üç aşamalı bir yapı ortaya koyar. İlk aşama önleyici sorumluluk (the Responsibility to Prevent) başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlığa göre, devlet vatandaşlarını etnik temizlik, soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan korumak zorundadır. “Erken uyarı” niteliğindeki, bu aşamada olası bir insani krizin kaynaklarını tespit ederek, sorun ortaya çıkmadan çözmeyi amaçlar. Erken uyarı aşamasında ekonomik, politik, hukuki ve askeri yaptırımlar da yer alır. Önleyici tedbirlerin amacı, çatışmanın kökenine ve ona sebep olan duruma inerek çözüme kavuşturmadır (ICISS, 2001: 11-16). İkinci aşama harekete geçme ya da tepki verme sorumluluğu (the Responsibility to React) olup, kuvvet kullanımını içerdiği için doktrinin en tartışmalı bölümünü oluşturmaktadır. Önleyici tedbirler başarısız olduğu takdirde, BM’nin devletin rızasını almaksızın uluslararası toplumun sorumluluğunu üstlenerek harekete geçmesini öngörür. Askeri müdahale durumunda altı kıstas şart koşulmuştur; haklı neden (*just cause*), doğru amaç (*right intention*), son çare (*last resort*), orantılı araçlar (*proportional means*), olumlu gelişme beklentisi (*reasonable prospects*), doğru otorite (*right authority*) (ICISS, 2001: 27-32). R2P’nin son aşamasını oluşturan yeniden inşa sorumluluğunun (the Responsibility to Rebuild) amacı ise kriz sonrasında ülkede barış, istikrar, güvenlik ve uzlaşmayı ve devleti uluslararası toplumun iş birliği ile yeniden inşa etmektir. Bu sütuna göre güvenlik, toplumun tüm üyeleri için temin edilmeli ve ülkenin gelişimi ekonomik teşviklerle desteklenmelidir (ICISS, 2001: 39-44).

R2P 2011 Libya müdahalesinde ilk kez BM Güvenlik Konseyi tarafından uygulanmıştır. Bazı akademisyenler Bosna ve Ruanda soykırımını ağır insan hakları ihlali olarak kabul etmekle birlikte koruma sorumluluğunun insani müdahaleden bir farkı olmadığı iddia etmişlerdir (Finnemore, 2003: 136-137; Bull, 1977: 227-228; Ayoop, 2012; Nuruzzaman, 2014). En önemlisi yeni bir doktrin olduğundan uygulama aşamasında ağır insan ihlalinin sınırı nedir, doğru niyet nasıl saptanabilir gibi askeri müdahalede kabul edilen kriterlerin nasıl uygulanacağına ilişkin endişeler mevcuttur (Şener, 2021: 45-56).

Yapılan uygulamalar, R2P veya insani gerekçelere dayandırarak yapılan insani müdahalelerle ilgili şüpheler uyandırmaktadır. Özellikle bazı devletlerin kendi ulusal çıkarlarını gerçekleştirmek için, diğer devletlerdeki iç çatışmaları insan hakları ihlali gibi göstererek, müdahale etme ihtimali ortaya çıkmaktadır. Müdahale eden devletin, esas amaçlarını örtmek ve sırf meşruiyet sağlamak için insani gerekçeler öne sürerek yaptığı,

müdahaleleri, insani müdahaleden ayırmak, askeri ve siyasi müdahale olarak tanımlamakta yarar vardır. Bir müdahale insani çıkar ve değerlerden uzak, ekonomik, politik ve stratejik çıkarların hesaplamaları ile gerçekleştirilmiş ise insani olmaktan çıkar başka bir incelemenin konusunu oluşturur.

IV. ABD'nin 1995 Bosna Müdahalesi

Literatürde 1995 Bosna ve 1999 Kosova insani krizleri paralelinde gerçekleşen ABD'nin müdahaleleri uluslararası hukuka uygunluk (Byers ve Chesterman: 2003; Abdulhak, 2009; Odman, 1999), etik (Teso'n; Stromset, 2003; Solarz ve Ohanlon, t.y.), çatışma süreci (Brezesinki, 2008; Halbertam, 2002; Piaskowy, t.y), dış politika karar süreci ve çıktısı (Walt, t.y.; Kissinger, 2001; Önal, 2010; Carey, 2001) bakımından incelenmiştir. Çatışma çözümleri çerçevesinde daha çok insani müdahalenin nedeni, gelişim süreci ve sınırlandırılması için genel prensipler üzerinde durulmuştur (Ramsbotham, Woodhouse ve Miall, 2014; Seung, 2013). Çalışmamla müdahale eden devletin niyetine yönelik karşılaştırmalı vaka analizi ile literatüre katkı yapmak istedim (Finnemore, 2003: 136-137; Bull, 1977: 227-228; Ayoop, 2012; Seung, 2013).

Soğuk Savaş sonrası Yugoslavya'da 1991'de çatışmalar başladığında ve parçalanmalar ortaya çıktığında ABD'de iktidarda George Bush yönetimi vardı ve Bosna krizinin çözümünü Avrupalılara bırakmıştı (Halberstam, 2002: 25). George Bush, 1991 UGSB'de "Yeni Dünya Düzeni"ni tanımlamış ve amaçlarını ortaya koymuştur. Bu tanıma göre ABD Soğuk Savaş'ın kazanan tarafı olarak küresel güç olmuştur ve ABD değer ve idealleri doğrultusunda yeni bir uluslararası sistem inşa etme amacındadır Bunun için önce Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü'nün (NATO) yeni ortama uyarlanması gerekmektedir. Bu yüzyılda NATO'da yer alan Avrupa ile ABD, dünyanın geri kalanını dengeleyecektir (Beyaz Saray UGSB, 1991: 6). Soğuk Savaş sonrası ABD'nin NATO çerçevesinde dünyada ve Avrupa'daki rolü azalmıştı. Soğuk Savaş sona ermişti fakat hala liberal sisteme geçmemiş komünist ülkeler vardı. Bundan dolayı ABD'ye göre tehdit henüz tam olarak sona ermemişti. ABD'nin temel amacı bu çerçevede kendisinin ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit edebilecek herhangi bir saldırıyı bertaraf etmektir. ABD bundan dolayı NATO ittifakı içinde ayrı bir güvenlik kimliğini desteklemesi, Avrupa'daki arzularını da kapsayacak şekilde NATO'yu yeni yapılara uyarlamaya çalışması ve Avrupa'nın savunması için büyük Avrupa sorumluluğunu teşvik etmesi gerekliydi. Belgede, Avrupalı hükümetlerin kendi kurumlarını geliştirilmelerine öncülük ederken Avrupa'da NATO'yu güçlendirmek bizim asıl hedefimiz olmalı deniyordu. Bölgesel etnik ve milliyetçi tansiyonu azaltmak için Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Teşkilatı'nı

(AGİT) geliştirme amacı yer alıyordu. Bir yandan “*tüm dünyanın güvenlik sorunlarını çözmek için dünyanın jandarması olamayız*” denirken “*diğer yandan zor durumda kalan ülkelerin yardım için yüzlerini çevirecekleri ülke olabiliriz*” deniyordu (Beyaz Saray UGSB, 1991: 8-14). Aynı zamanda ilişkilerde çok taraflılık, demokrasinin ve insan haklarının geliştirilmesi hususuna da dikkat çekiliyordu. Yani ABD, Avrupa’ya ve Avrupa ile bağlantılı unsurlara ilgi gösterirken diğer bağlantılı konulara çekinceli yaklaşıyordu.

Belgede belirttiği esaslara ulaşmak için de ABD liderliğinde NATO devlet ve hükümet başkanları 1991 yılında Roma Zirvesinde ‘Alan Dışılık’ adlı yeni stratejik kavram üzerinde anlaşmaya vardılar. Bu stratejik kavram toplu savunma görevinin yanında, NATO’ya barışı koruma, çatışma önleme ve kriz yönetimi faaliyetleri gibi, yeni güvenlik misyonları yükliyordu (NATO, 2016).

Clinton Yönetimi 20 Ocak 1993’te görevi devraldığına yenedünya düzeni ve alan dışılık ile ilgili ilkeleri, amaçları ve uygulamaları aynen benimsemişti. Öte yandan Clinton Yönetimi demokrasi, insan hakları, uluslararası hukuk gibi liberal değerlere bağlıydı ancak çıkar unsurunu da dışlamıyordu. Temel amaç bu liberal değerlerle dış politikada ABD’nin lider olmasıydı (Halberstam, 2002: 18-22; 108-112). Liberal dünya görüşleri bu amaçları iş birliğine dayalı olarak gerçekleştirebileceklerini öngörüyordu. Bu daha sonradan dış politika belgelerinden ve açıklamalarından da anlaşılacaktı. Clinton yönetimi Bosna krizini de Bush yönetiminden devralmıştı ve sorunun çözümünü aynı şekilde Avrupa’daki bölgesel aktörlere bırakmıştı. Clinton yönetime geçmeden önce, seçimler sırasında Bush’u Bosna’da temel insan haklarını ihlal etmekle suçlamıştı. Ancak Clinton yönetime geçtiğinde, bireysel olarak insan hakları ihlaline karşı çıksa da bu konuda başlangıçta aktif bir çaba göstermemişti (Halberstam, 2002: 162-173; Brezesinki, 2001: 104). Clinton yönetimi çatışmadan ziyade iş birliğine önem veriyordu. Bosna krizinde Clinton Yönetimi Amerikan kamuoyu, kongre, Clinton’un öncelikli iç politikaları ve en nihayetinde bölgedeki aktörlerin iş birliğine açık olmaması gibi faktörlerle kısıtlıydı.

Bosna krizinin başlangıcında Amerikan halkının dolayısıyla Kongre’nin Sırp yönetimine karşı bir sempatisi vardı. Bölgesel aktör olan Avrupa Birliği (AB) üyeleri de kendi savunma kimliklerini oluşturmaya çalışıyordu. Avrupalı ülkelere göre Soğuk Savaş’tan kaynaklanan Sovyetler Birliği tehdidi ortadan kalkmıştı ve Avrupa’da NATO’ya ihtiyaç yoktu. Dolayısıyla ABD bölgede istenmiyordu ve Rusya ile ilişkilerin tekrar gerilmemesi gerekiyordu (Oğuzlu, 2014: 142-143). Pentagon ise Vietnam sendromu yaşamaktaydı; Balkanları bir bataklık olarak görmekteydi ve asker kaybına tahammülü yoktu (Holbrooke, 1999: 74; Halberstam, 2002: 41-51; Önal, 2010: 81).

Bosna krizinin ilk döneminde Clinton, dikkatini öncelikli olarak dış politikadan ziyade iç politikaya çevirmişti. Clinton bu dönemde bir sorun daha devralmıştı. 1992’de Somali krizi ortaya çıkmıştı. ABD, BM şemsiyesi altında bölgeye asker göndermiş ve yaşanan çatışmalarda 18 askerini kaybetmişti (Dewar, 2013). ABD’nin Somali’de BM Barış Gücü kapsamında yapılan insani bir yardımda askerlerini kaybetmesi Clinton yönetiminin ve ABD kamuoyunun BM’ye ve insani yardıma bakış açısını değiştirmişti. Bu durum dış politikada insani kriter ve amaçlara etki ediyordu. Dolayısıyla Clinton döneminde insani krizlere ancak müdahaleyi gerektiren durumun şiddetli ve yaygın insan hakları ihlalinin içermesi, ABD’nin müdahaleyi destekleyecek askeri kapasitesinin olması ve müdahale ile fark yaratacak bir değişimin mümkün olması durumunda dâhil olunabilecekti (Halberstam, 2002: 277).

Bu açıklamalarla birlikte Bosna krizi çerçevesinde düşük yoğunluklu, iş birliğine dayalı faaliyetler sürdürülüyordu. Mayıs 1993’te dönemin Dışişleri Bakanı Warren Christopher, Clinton tarafından, Bosna krizi konusunda iş birliği ve ABD stratejilerini paylaşmak için Avrupa’ya gönderildi. ABD’nin NATO çerçevesinde “*ambargoyu kaldır ve vur*” politikası açıklandı. Bu politika ambargonun kaldırılması ve ABD’nin havadan diğer NATO üyelerinin karadan hareket etmesini içeriyordu (NATO: 1995). Avrupalı müttefikler bu stratejinin savaşı uzatacağı görüşündeydiler. ABD’nin askerlerini karada kullanmama isteğini şüpheyle karşıladılar ve ABD’nin bu stratejisini reddettiler (Önal, 2010: 307).

Clinton yönetiminin dış politika çıkarları ve insani konulara bakış açısı Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake tarafından 21 Eylül 1993’te ilk kez açıklandı. “*Çevrelemeden Genişlemeye*” başlıklı konuşmasında Lake, ABD dış politika amaçları ile insani ilişkiler arasındaki bağı kurdu ve ABD’nin insani müdahale kriterlerini açıkladı. Buna göre müdahaleyi gerektiren durumun şiddetli ve yaygın insan hakları ihlalinin içermesi, ABD’nin müdahaleyi destekleyecek askeri kapasitesinin olması, müdahale ile fark yaratacak bir değişimin olması ve kara operasyonunda ABD askerinin olmaması ön şartlardı (Lake, 1994: 1-2). Çevrelemeden Genişlemeye stratejisine göre ABD’nin lider olabilmesi için Batı Avrupa’yı yanına alması gerekiyordu. AB genişlemesi ile demokrasi, serbest pazar ekonomisinin tüm Avrupa alanına yayılması gerekiyordu ve bu alanı koruyacak NATO’nun yeni gündemlere ayak uydurması şarttı. Böylece NATO, Batı Avrupa ile ABD arasında bir bağ kuracaktı ve bunun için NATO’ya yeni bir görev tanımlaması gerekliydi. Böylece NATO hem batıya entegre edilecek hem de ABD’nin lider olduğu dünyada güvenlik şemsiyesi olacaktı (Lake, 1994: 1). Bosna krizi de bu görüşler etrafında şekilleniyordu. Demokrasi ve serbest pazar ekonomisi yayılırsa otomatik olarak karşılıklı bağımlılık çerçevesinde ABD’nin ekonomik refahı artacak, demokrasiler arasında savaş olmayacak, Avrupa’da karşılıklı

güvenlik sağlanacaktı ve NATO da yeni üyelerle⁴ Avrupa alanına doğru/ alanında gelişecekti (Lake, 1994: 2-3). NATO'nun görevi demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin genişlediği AB alanını saldırgan yapılara ve komünizme karşı korumaktı. Bundan dolayı da NATO'nun işlevi güncelle uyarlanmalıydı ve daha geniş bir rol verilmeliydi. Yoksa transatlantik ilişkiler tehlikeye girebilirdi. Belgede insani alanda Bosna'da ortaya çıkan krizin televizyonlarda yayınlanmasıyla ortaya çıkan halkın tepkisine CNN etkisi deniyor, ABD hükümeti üzerindeki kamuoyu baskısına vurgu yapılıyordu. İnsani çabaların, demokrasi ve piyasa ekonomisinin genişlemesindeki destekleyici rolü ön plana alınıyordu. Bu da yönetimin kamuoyunun desteğiyle ilgilendiği anlamına geliyordu (Lake, 1994: 1-4).

Bosna krizi, Çevrelemeden Genişlemeye belgesinin geçici dış politika başlığı altında ele alınıyordu. Öncelikle insani kaygılar dile getirilmekteydi. Bosna'da yaşananların bir insanlık trajedisi ve etnik barbarlık olduğu aynı zamanda özgür bir devlete saldırı yapıldığı vurgulanıyordu. Ancak hemen ardından Bosna krizi ile ABD ulusal çıkarları arasında bağlantı şu şekilde açıklanıyordu; *“Bosna krizi AB ortak pazar ekonomisinin tam ortasındadır ve Bosna'daki çatışmaların Balkanlara yayılma olasılığı vardır. Bu nedenle Avrupa ülkeleri tarafından Bosna'ya uygulanan silah, serbest geçiş ve ekonomik ambargo kaldırılmalı, uçuşa yasak bölge oluşturulmalı ve NATO'nun hava gücü kullanılmalıdır”* (Lake, 1994: 21).

AB ülkeleri Bosna krizinde çatışan taraflara o dönem ambargo uyguluyordu. Çünkü AB ülkeleri, Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunmasını istiyordu. Bölünme olursa bunun nasıl gerçekleşeceğini belirlemek için BM Ad Hoc Hakemlik Komisyonu kurulmuştu (Ülger, 2003: 123). Almanya'nın Slovenya'yı tanıması üzerine bahse konu Komisyon tanınmak için başvuran diğer ülkeleri de tanıma kararı aldı. Barışı koruma kapsamında BM Güvenlik Konseyi tarafların çatışmaları bırakmaları için, özellikle taraflara yapılacak silah ve diğer destekleri ortadan kaldırmak için abluka, ambargo gibi çeşitli yaptırım kararları aldı. Ancak dağılan Yugoslavya'nın ardından başkanlığını Slobadan Miloseviç'in yaptığı Sırbistan Cumhuriyeti bölgeden çekilirken elindeki ağır silah ve diğer askeri malzemeleri bölgedeki Sırlara bırakmıştı. Bosnalı Müslümanların elinde ise böyle bir imkân yoktu. Uygulanan yaptırımlar onların durumunu daha çok zorlaştırdı, yapılan saldırılara karşı onları tamamen savunmasız hale getirdi. BM Barış Gücü askerleri tarafsızlık ilkesi gereği çatışmalara müdahale etmiyordu. AB'nin krizi çözmeye yönelik öncülük ettiği Lizbon ve Londra Konferansları, Vance-Owen Planı, Owen-Stoltenberg Planı gibi girişimler taraflarca kabul

⁴ ABD'nin NATO'nun Avrupa'da genişlemesi ile 1995'ten itibaren askeri malzeme ve uçak satışları artmıştır. Ayrıca AT ile ticari ilişkiler giderek artmıştır. Ek bilgi için bkz. Dünya Bankası (1997-2022) ABD ihracat ve ithalat oranları. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/USA/Year/1997/SummaryText>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).

edilmemişti (Ülger, 2003: 125-136).

ABD BM'nin Somali'de açlık krizini ortadan kaldırmak için yaptığı insani yardım faaliyetlerine verdiği destek esnasında önemli askeri kaybı olmuştu. Bu nedenle Bosna krizinde ABD askeri danışmanları, BM dâhilinde karada ABD askerinin bulunmasını riskli olarak değerlendiriyorlardı. Başta Fransa olmak üzere AB ülkeleri ise ABD'nin askerlerini kara operasyonuna bulundurmama isteğini şüpheyle karşılıyorlar ve o dönemdeki politikaları gereği ABD'yi Avrupa'dan uzak tutmak istiyorlardı (Piaskovy, 1996: 21). Ayrıca Clinton yönetimine göre de çatışmaların şekli devletler arası değil devlet içi idi. Bu nedenle sorun iş birliğine dayalı olarak çok taraflı olarak çözülmeliydi. Körfez krizinde uygulanan çok taraflılık hukuku ve medeniyetin yayılmasında etkili olmuştu ve çok taraflı insani yaklaşımlar ABD'nin uluslararası kamuoyundaki güvenilirliğini arttırıyordu. Ancak şu da vurgulanmadan geçilmiyordu: “*İnsani müdahalede çok taraflılık ulusal çıkarlara hizmet ettiği için tercih edilmekle birlikte; tek taraflılık ABD çıkarlarına göre tercih edilebilir bir seçenektir*”⁵(Lake, 1994: 19-21).

İlerleyen dönemde ABD ulusal güvenlik stratejinde yer alacak olan Mayıs 1994 tarihli *Başkanlık Karar Yönergesi* ile insani müdahalenin şartları belirlendi. BM operasyonlarına ABD çıkarları var ise katılacak ve fayda maliyet analizi yapılacaktı. Diğer taraftan Mogadishu (Somali) hattını aşılmaması yani asker kaybı olmaması önemli bir kırmızı çizgi idi. O dönemde karada en çok asker bulduran ülke BM operasyonlarına liderlik ediyordu. ABD Amerikan askerlerini karada yabancı bir ülkenin komuta ettiği BM operasyonuna verilmesini sakıncalı olarak değerlendiriyordu. Ayrıca ABD en büyük hava gücü olarak operasyonları mümkünse kendisinin liderlik ettiği, NATO gibi, çok taraflı bir örgülle yapmak istiyordu (ABD Başkanlık Yönergesi, 1994).

Haziran 1994 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesinde (UGSB) ABD Bosna krizini fırsatlar ve tehditler kapsamında AB ve dolaylı olarak ABD çıkarlarına uygun olarak değerlendiriyordu. Ulusal güvenlik hedefleri, ABD ulusal güvenliğini sağlamak ve refahını artırmak, demokrasiyi geliştirmek olarak belirlenmişti (Beyaz Saray UGSB, 1994: 14). Soğuk Savaş sonrasında güvenlik tehdidinin yeni kurulan demokrasilerden geldiği kanaati hâkimdi. ABD, Avrupa ile dünyanın geri kalan ülkelerini dengeleyeceğini düşünüyordu. Bu nedenle özellikle “*Avrupa'nın istikrarı bizim için hayattır*” deniyordu. Bölgeyi istikrarsızlaştırma ihtimalinden dolayı Bosna krizinden kaynaklanan göçü önlemek istiyordu. NATO'nun

⁵ Çok taraflılık ABD'nin uluslararası krizlere müdahalede hem krizin yükünü ortaklarla paylaşılmasını sağlayacak hem meşruiyet sağlayıcı olarak tercih edilen seçenektir. Ancak ulusal güvenliğine tehdit söz konusu olduğunda ABD tek taraflı olarak müdahale gerçekleştirebilecekti.

bölgedeki merkezi rolüne yer veriyordu (Beyaz Saray UGSB, 1994:17-21).

ABD, 1994 USGB’de Bosna krizine yönelik barış operasyonlarına çıkarları uyduğu ölçüde katılacağına açıklamasını yapmıştı (Beyaz Saray USGB, 1994:7). 1995 USGB’de ise ABD, ulusal güvenlik çıkarlarının yanında bölgesel devletlerin istikrarına yönelik tehditlerde, diplomasiyi destekleme amacıyla, tek taraflı güce⁶ başvurabileceğini ilan etmişti. Bosna krizi hem Avrupa için hem ABD için önemli çıkarlar, yani müdahale edilebilecek olay, kapsamına alınmıştı (Beyaz Saray UGSB, 1995: 13).

Şubat 1994’te Saraybosna’da pazar yerine yapılan Sırp saldırısı sonucunda 68 kişinin ölmesi ve 200’den fazla kişinin yaralanması ABD kamuoyunda tepkiye yol açmıştı. Clinton yönetimi içeride Kongre ile sorunlar yaşıyordu. Bosna ile ilgili her çabasında bütçe açığı gerekçesiyle Kongre’nin engellemelerine takılıyordu (Walt, 2016). Diğer taraftan anketlerle kamuoyunun tepkisi sürekli ölçülüyordu; yükselen bir halk desteği söz konusuydu. Ancak seçimler yaklaşmıştı ve Cumhuriyetçiler Bosna’daki durumu ve Clinton yönetiminin politikasını sıklıkla sertçe eleştiriyordu. NATO üyeleri arasında da giderek Sırp Cumhurbaşkanı Miloseviç’in Bosna- Hersek’teki Sırpı desteklemesine olan tepki büyüyordu. İngiltere’de de Sırpı karşı kamuoyu oluşmuştu. Bölgede ana aktörlerden olan Fransa, krizin başlangıcında Avrupa’nın ve BM’nin ambargo uygulaması haricinde çatışmalara taraf olmak istemiyordu. Fransa’da devlet başkanının değişmesi üzerine yeni Başkan Jacques Chirac, Mayıs 1995’te esir alınan Fransız barış koruma görevlilerinden dolayı Sırpı karşı bakış açısını değiştirmişti. Clinton’a hem içerden hem dışarıdan baskı yapılıyordu. Bu durum seçim dönemi yaklaşan Clinton’un kişisel itibarına ve ABD’nin uluslararası prestijine zarar veriyordu (Dumbrell, 2016; Önal, 2010:126).

1995 yılının temmuz ayı ortalarında meydana gelen Srebrenitsa Soykırımı⁷, olayları doruk noktasına çıkardı. 8000 kadar Bosnalı Müslüman’ın BM tarafından korunduğu United Nations Protection Force (UNPROFOR) kampında katledildiği ve Hollandalı barış görevlilerinin esir alındığı olay tüm dünyada yankı yarattı. ABD’de krize müdahale edilmesi yönünde kamuoyu desteği %65’e ulaşmıştı ve Kongre yeterli desteği veriyordu (Carey 2001: 76). Bunun üzerine Clinton, Bosna krizine yeni bir yön vermek üzere harekete geçti. Rusya, NATO’nun insani müdahale operasyonuna, dâhil edildi ve Rusya’nın veto sorunu aşıldı. BM Güvenlik Konseyi kararıyla³⁰ Ağustos 1995’te başlayan insani müdahale, NATO’nun 11 günlük havadan müdahalesi, Hırvat ve Boşnakların yerden hareketiyle sona erdi ve Sırpı

⁶ BM Güvenlik Konseyi’nin izni olmadan askeri müdahalede bulunulması.

⁷ Bu olay başlangıçta katliam olarak tanımlanmış, daha sonra Birleşmiş Milletler Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi tarafından 2004 yılında Srebrenitsa Soykırımı olarak tanınmıştır. Ek bilgi için bakınız: <https://www.irmct.org/specials/srebrenica> (Erişim Tarihi:27.10.2022).

Dayton Barış Antlaşması'na ikna edildi. Amerikalı köşe yazarı William Pfaff'a göre, “*ABD, Bosna- Hersek krizi ile Avrupa'nın lideri olduğunu kanıtlamıştır. Bush yönetimi de Clinton yönetimi de Avrupa hükümetlerini, Avrupa liderliğini üstlenme yolunda teşvik etmişlerdir ancak Avrupalılar krizi çözmede başarılı olamamışlardır*” (Hallbroke, 1999:324-382). Bu görüş, aslında tam da Clinton yönetiminin görüşünü ifade ediyordu.

Clinton'un kazanımları 1996, 1997, 1998 UGSB'de şu şekilde ifade ediliyordu: Bosna krizinin, ABD diplomasisinin liderliğinde ve uygun askeri güçle sonlandırıldığına ve 1994'te yeniden yapılanan NATO'nun Barış İçin Ortaklık Stratejisiyle Bosna krizinin çözümünde NATO'ya işlerlik kazandığına dikkat çekiliyordu. Bu gelişmelerin transatlantik güvenlik ilişkilerine ivme kazandırdığı, Avrupa demokrasi alanına ve pazar ekonomisine yarar sağladığı sonucuna ulaşıyordu (Beyaz Saray UGSB: 1996: 6; 1997: 12; 1998: 38).

V. ABD'nin 1999 Kosova Müdahalesi

Bosna krizine müdahil olarak ABD, bölgede etnik temizliğe konu olan insanları kurtarmış, NATO'yu alan dışı insani krizlere adapte etmiş ve Batı Avrupa'ya eklemlemiştir. ABD ve dünyayı dengelemek için iş birliği gerekli görülen Avrupalı ülkelerle bağlar yenilenmiştir. Başta operasyona karşı olan içsel ve dışsal faktörler ortadan kalkmıştır. Hatta başlangıçta ABD'ye engel olan içsel ve dışsal faktörler, krize müdahalenin son sürecinde Clinton yönetimini desteklemiştir. Dolayısıyla Clinton yönetiminin kişisel insani kaygıları ile ABD ulusal çıkarları arasında bir bağ kurulmuştur.

Bosna krizinde olduğu gibi Clinton yönetiminin Kosova krizinde de Avrupa bölgesine yönelik temel istekleri, AB ile sıkı bağlar kurmak, demokrasi ve liberal ekonomiyi genişletmek, NATO kapsamında yeni askeri ortaklıklar oluşturmak ve NATO'ya insani kriz alanında uluslararası itibar kazandırmaktı. Ancak Miloseviç yönetimindeki Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti hem NATO'nun genişlemesi hem de AB'nin gelişmesinin önünde engeldi. ABD bu sorunu aşarsa ulusal çıkarlarını hayata geçirecek, bölgede sorun çözücü olacaktı: diğer yandan İslam ile Hıristiyanlık arasında bir köprü kurucu kimliği ile insani müdahale konusunda Ruanda ve Somali'de kaybettiği ulusal itibarını kazanacak ve dünyaya liderliğini ilan edecekti (Brezesinki, 2008).

Clinton ve ekibinin tüm bu amaçlarını UGSB'lerde görmek mümkündür. 1996'dan sonraki dış politika amaçları, bu belgelerde tehdit ve fırsatlara göre yapılmıştı. Tehdit Soğuk Savaş'tan kalan komünist yapılar, fırsat ABD liderliğiydi. Hatta 2000 yılında son altı yılın değerlendirmesini yapan ABD Dış İlişkiler Komisyonu “*ABD Roma'dan sonraki en büyük ülke olmuştur*” değerlendirmesini yapmıştı (Allison ve Blakwill, 2016). 1996 sonrası

UGSB’lerde temel amaçlar, ulusal güvenlik ABD vatandaşlarının refahı, demokrasiyi teşvik ve insan hakları başlığı altında toplanmıştır (Beyaz Saray UGSB, 1996: 12; 1997: 12; 1998: 6). Ancak bunların bir alt hedefte Avrupa ve NATO ile bağlantılı olduğu görülmekteydi.

Bölgesel amaçlar bağlamında ele alınan Avrupa ile ilgili amaçlar liberal ekonomi, demokrasi ve insan haklarına ilişkin kurallar bağlamında uluslararası sistemi şekillendirmek; Merkez ve Doğu Avrupa’ya genişlemektir. Genişleyen demokrasinin, bölgedeki insanların acılarına son vereceği varsayıyordu (Beyaz Saray UGSB, 1998: 35). Ancak ABD’nin liberalizm değerlerini yaymak ve NATO kapsamında kendi askeri genişlemesini gerçekleştirmek için Batı Avrupa’ya ihtiyacı vardı. Bu ihtiyaç şöyle açıklanıyordu:

“Yeni demokrasilerin korunması, pazarın ekonomisinin yayılması ve NATO’nun genişlemesi için çabaların artırılması gereklidir. Bizim geçmişten beri iki amacımız vardı. Birincisi demokrasi, refah ve barış içinde bir Avrupa inşa etmek. Biz Marshall Planı’nı bunun için yaptık ve NATO’yu kurduk. Şimdi de bizim küresel mücadelemiz için Avrupa’ya ihtiyacımız var. NATO bizi Avrupa’ya bağlıyor. NATO’nun daha barışçıl ve demokratik bir Avrupa için genişlemeye ihtiyacı var. Bu açıdan Avrupa’nın istikrarı bizim için hayati öneme sahip. NATO çerçevesinde stratejik derinliğe ihtiyacımız var ve merkezi Avrupa ekonomik büyümeyi önüyor. Güneydoğu Avrupa ve Balkanlarda istikrarsızlık Avrupa’yı doğrudan etkiliyor. Demokrasilerin Bulgaristan, Romanya, Slovenya, eski Yugoslavya ve Ukrayna’ya genişlemesi gerekiyor” (Beyaz Saray UGSB, 1998: 37; 2000: 6).

Bu belge aslında ABD’nin bölgeye yönelik isteklerini özetliyordu. Ayrıca bu hedeflere ulaşmak için Temmuz 1997’de Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan resmi olarak NATO’ya katılmaya davet edildi. Romanya, Bulgaristan ve Baltık Cumhuriyetleri ile süreç devam etti (Brezesinki, 2008: 25). 2000’de ise bu genişlemenin de ötesine geçme işaretleri veriliyordu (Beyaz Saray UGSB, 2000: 3).

1995’te UGSB’de hayati çıkarlar ABD toprakları iken, 1996 ve 1997’de hayati çıkarlara, ABD müttefiklerinin sınırları ve ABD vatandaşlarının ekonomik refahını artırmak eklenmiştir.⁸ 1998’de bu hayati çıkarlar, ABD vatandaşlarının sağlık sosyal ve refahını içine alacak şekilde genişletilmiştir. Yaşam tarzı ve değerlerinin olduğu demokrasi, insan hakları ve uluslararası hukuk *üçüncü alanda* kabul edilerek insani konular *ABD liderliğini desteklemek için* gerekli olarak görülmüştür (Beyaz Saray UGSB, 1997: 6-27; Beyaz Saray UGSB, 1999:

⁸ Hayati çıkarlar için ABD tek taraflı müdahale yapabileceğini bertiyordu. İnsani krizler için önemli çıkarlar ile birleştiğinde, hayati çıkarlarda olduğu gibi tek taraflılığı esas alıyordu. Ek bilgi için bkz. ABD UGSB, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999, 2000).

3).

Ulusal çıkarları uygulamak için 1997 UGSB bir yol haritası çiziyordu: “*Hayati çıkarlarımızla ilgili olarak ulusal çıkarlarımız ve değerlerimiz tehdit altındaysa tek taraflı kuvvet kullanımına başvuracağız. İnsani çıkarlarımızla ilgili üçüncü sınıf meselelerde hem insan hem finansal fayda maliyet analizi yaptıktan sonra “ulusal çıkarlarımız ile uyduğu” takdirde sorumluluğu paylaşmak için tercihen çok taraflı diplomasiye veya tek taraflı kuvvet kullanma yoluna gidebiliriz*” deniyordu (Beyaz Saray UGSB, 1997: 66; 1999:3). Kosova ile ilgili süreç de bu amaçlara ve uygulama haritasına bağlı olarak şekillenmiştir.

Kosova ile ilgili sorun aslında Bosna krizinin ortaya çıktığı Yugoslavya’nın dağılma sürecinde ortaya çıkmıştır. Ülkede yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle ilk protestolar ve ayrılık talepleri Kosova’da başlamıştır. 1946 Yugoslavya Anayasası, Sırbistan Cumhuriyeti içinde Kosova’ya özerk eyalet statüsü vermişti. 1974 Yugoslavya Anayasası ise, Sırbistan Cumhuriyeti içindeki Kosova Eyaleti’nin özerklik haklarını ve yetkilerini arttırmıştı. Tanınan bu hak ve yetkiler önce Sırbistan, daha sonra Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin Cumhurbaşkanlığı’nı yürüten Slobadan Miloseviç tarafından kaldırılmıştır (Sancaktar, 2016: 445: 459). Özerkliğin kaldırılmasına yönelik İbrahim Rugova liderliğinde protestolar yapılıyordu. Ancak ABD’nin Dayton Barış Antlaşması’na kısa sürede ulaşma ve çatışmayı sona erdirmek endişesi, Kosova sorununun dışarıda kalmasına yol açmıştır (Ülger, 2000: 75).

Bosna krizi sırasında İbrahim Rugova’nın barışçıl, sivil itaatsizliğe dayalı direniş uygulaması bir sonuca ulaşmamıştır. Öte yandan Miloseviç yönetimi Bosna krizi sırasında bölgeden gelen Sırpları Kosova bölgesine yerleştirerek nüfus yapısını değiştirmeye çalışıyordu. Bunun üzerine 1997’de Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK) sorunun şiddetle gündeme getirilerek çözüleceği görüşündeydi. Bu görüşe uygun olarak UÇK, Sırp Ordusu ile silahlı çatışmalara girmiştir (Oğultürk, 2014: 9).

ABD, Kosova krizi ortaya çıkınca bölgeye Bosna krizinden de deneyimi olan görevlilerini gönderdi. Aynı zamanda ABD, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya ve Rusya’dan oluşan AGİT Temas Grubu tekrar aktif hale getirildi (Hallbroke, 1999: 444). ABD, Bosna krizi sırasında kurulan zemini burada aktif olarak değerlendiriyordu.

Clinton yönetimi, daha önce barışçıl direniş gösterdiği için Arnavut hareketine sempati ile yaklaşıyordu. Miloseviç’e ise Bosna krizi sırasında yaptığı oyalama taktikleri ve katliamlar nedeniyle saldırgan gözüyle bakıyordu. Özellikle Madeleine Albright bu konuda ön planda ve oldukça sertti. Milasoviç’i diktatör Hitlere benzeten Madeline’ e göre “*Tiran Miloseviç BM ve NATO’nun gücünü hissetmiyordu, etnik temizlik yapmıştı. Artık adaletsizlikler ve kötülükler sona erdirilmeliydi*” (Piaskowy, 2006: 61; Halberstam, 2002: 393). Bu nedenle Clinton

yönetiminde Bosna krizinden biraz daha farklı olarak tek seslilik hâkimdir (Hallbroke, 1999: 450).

Kosova krizine müdahale yönünde ABD kamuoyunda %55'lik halk desteği vardı. Kongre de konuya ılımlı yaklaşıyordu (Carey, 2001). Böylelikle Clinton'un dikkat ettiği iç engel de ortada yoktu. Clinton iç politikada Monica Lewinsky skandalı ile uğraşıyordu ve bu nedenle dikkatini dış politikaya verdi (Önal, 2010: 127; Halberstam, 2002: 393).

Kosova krizi giderek büyürken ABD, İngiltere ve Türkiye müdahale etmekten yana tavır sergilemiştir. Daha sonra Almanya, Fransa, İtalya da onlara katılmıştır. Yunanistan, Rusya ve Çin ise müdahaleye karşı durmuştur (Piaskowy: 2016: 63). BM Güvenlik Konseyi'nin müdahale izni konusunda sorunlar yasaması üzerine Albright, müdahale için arzu edilen yetkilendirme olmadığını ancak BM yetkilendirmesinin çok da gerekli olmadığını savunmuştur (Piaskowy, 2016: 63; Çevikbaş, 2001). Böylece dış engel de bulunmuyordu.

15-16 Ekim 1999'da NATO ve AGİT görüşmeleri ile Miloseviç, NATO'nun gözlem uçuşlarına ikna edilmiştir. Ancak UÇK'nın hareketleri devam etmiştir. Miloseviç operasyonlara tekrar başlayınca ateşkes sona ermiştir. 15 Ocak 1999'da Racak köyünde yapılan katliamın ardından Sırlara karşı etnik temizlik ve soykırım suçlamaları yeniden gündeme gelmiş ve bunun üzerine AGİT Temas Grubu çerçevesinde 6 Şubat 1999'da Rambouillet Antlaşması Miloseviç'e sunulmuştur. Ancak antlaşma şartlarının ağır olması sebebiyle Miloseviç antlaşmayı reddetmiştir (Halberstam, 2000: 225).

Miloseviç'in Rambouillet Antlaşması'nı reddetmesi üzerine 29 Mart 1999'da BM Güvenlik Konseyi izni olmadan Miloseviç'e karşı NATO operasyonu başlatıldı. Clinton BM'de 29 Mart 1999'da yaptığı konuşmada NATO'nun hava operasyonunun başladığını ilan ediyordu ve sebeplerini sıralıyordu:

“Biz bir askeri saldırgandan binlerce Kosovalı masum insanı korumak için hareket ediyoruz. Biz Avrupa'nın kalbinde, yayılabilecek savaşı önlemek için hareket ediyoruz. Biz çıkarlarımızı korumak ve barışı sağlamak için hareket ediyoruz. Ashington'da, New York'ta, Yunanistan'da Arnavutlar var ve çoğunluğu Müslüman. Kosovalılar yıllardır özerlik için mücadele ediyorlar, dil, eğitim hakkı istiyorlar ve Slobadan Miloseviç' ten şiddet görüyorlar. Arnavutlar perişan açlıkla, soğukla mücadele ediyorlar... Kosova liderleri geçen hafta önerdiğimiz anlaşmayı imzaladı. Sırp lider Rusya ile üzerinde anlaştığımız anlaşmayı kabul etmedi. Kosova çevresine 40.000 asker konuşlandırdı. Saldırmaya ve şiddet uygulamaya hazırlanıyor. Miloseviç lisanslı bir katil...birçok aileyi babasız çocuksuz bırakacak... Kosova küçük ama önemli bir yer. Avrupa ile Asya'nın doğu ile batının, İslam ile Ortodoks Hristiyanlığın birleştiği,

ittifak üyelerimiz Türkiye ve Yunanistan'ın arasında, yeni demokrasilerle kuzey ülkelerinin arasında bir hatta uzanıyor. Göçün ve istikrarsızlığın bölge ülkeleri ekonomisi ve siyaseti üzerinde etkisi var... Bu demokrasilerin ortasında Soğuk Savaş sonrasında yeni bir savaşa yol açacak bir diktatör var... Saraybosna' da 1995'te bir soykırım uygulandı. Milyonlarla insan göç etti...insanlığın test zamanıdır... Biz Bosna'dan ders aldık... Albright, Dick Holbrooke anlaşma için çok uğraştı ancak sonuca ulaşamadı” (Clinton, 1999).

Clinton'un bu sözleri Miloseviç yönetimine karşı bakış açısını yansıtıyordu ve aynı zamanda bölgeye yönelik çıkarların da bir ifadesiydi. Clinton, Kosova ile ilgili ABD çıkarlarını ayrıntılı bir şekilde açıklıyordu:

“Peki bizim çıkarlarımız ne, askerlerimizi neden tehlikeye atıyoruz? Miloseviç lisanslı bir katil. Katliam yaptı, binlerce insan göç etmiş durumda ve ağlayan masum kurbanların intikamı için hareket ediyoruz... Bu katliam NATO'nun ayakları altında oldu. Onu itibarsızlaştırdı... Çatışma Arnavut ve Türk azınlıklardan dolayı Yunanistan Makedonya ve Türkiye'ye yayılabilir. Bölgedeki diğer ülkelere göç oldu...Ulusal çıkarlarımız zarar görmeden önce bir başkan olarak bu sorunu çözmek benim sorumluluğum. ABD'nin ittifaklarının sorunu çözmek ve masumları koruma sorumluluğu⁹ var. Avrupa'nın barış, istikrar ve özgürlüğünü koruması için gerekli. Bizim liderliği, sorumluluğu, değerlerimizi paylaşmak için, çocuklarımızın güvenliği için bölünmemiş bir Avrupa'ya ihtiyacımız var. Bundan dolayı AB'yi destekledik. Bundan dolayı Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Polonya'yı NATO'ya aldık... Rusya ile anlaşmazlığımıza rağmen barışçı ilişkiler kurabiliriz. Bölgedeki tansiyon Yunanistan ve Türkiye'yi etkiliyor. Sorunu çözerek İslam dünyası ile bir köprü inşa edeceğiz... Çocuklarımızın özgür ve barış içinde bir Avrupa'ya ihtiyacı var. Değerlerimiz ve çocuklarımızın geleceği için mücadele ediyoruz” (Clinton, 1999).

NATO operasyonu 11 hafta sürdü. Operasyondan sonra Yugoslavya Federal Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Miloseviç, 3 Haziran 1999 tarihinde kendisine sunulan Rambouillet Anlaşması'nın içeriğiyle aynı olan ve NATO ile Yugoslavya Federal Cumhuriyeti arasında yapılan Askeri-Teknik Anlaşması'nı imzaladı ve bölgeden güçlerini çekti. İki gün sonra NATO komutasındaki Uluslararası Kosova Gücü bölgeye girmeye başladı. Ayrıca BM Güvenlik Konseyi kararıyla oluşturulan BM Kosova Misyonu bölgede görevine başladı. Miloseviç, 5 Ekim günü devlet başkanlığı görevinden istifa etti. Miloseviç' in yerine Vojislav Koštunica başkanlığında bir hükümet kuruldu (Woehrel ve Kim, 2006: 50-62). Clinton bu

⁹ Bu sorumluluk daha sonra Koruma Sorumluluğu'na dönüşmüştür.

müdahaleyi: “realpolitik hesaplar” sözleriyle özetliyordu (Walt, 2016).

1999 ve sonraki ulusal güvenlik stratejilerinde ABD’nin Bosna ve Kosova ile bölgede elde ettiği kazanımlar şu şekilde değerlendiriliyordu: “*Avrupa’nın merkezindeki çatışma Soğuk Savaş sonrası bizim değerlerimizin altını oyuyordu. Yasadışı göç, illegal ekonomi, Avrupa’ya, NATO’ya ABD’ye ve yurtdışındaki ABD vatandaşlarına zarar veriyordu. Biz çıkar ve değerlerimizin etkilendiğini gördük. Bu nedenle Bosna ve Kosova’ya askeri müdahale yaptık*” (Beyaz Saray UGSB, 1999: 19-20; 2000: 7). Kosova müdahalesi ABD’nin Rusya ve Çin ile ilişkilerini tehdit etti fakat müdahale önceki yıllarda yıpranan ABD itibarı için önemliydi (Allison ve Blavwil, 2016: 17; Kissinger, 2001).

Bosna ve Kosova ile ilgili sorunlar Miloseviç’e bağlanıyordu: “*Biz Miloseviç’in otoriter yönetiminin devrilmesini ve Koştunica ile Sırbistan’ın demokratik bir yönetime geçmesini destekledik. Çünkü Kosova’daki etnik sorunlar Dayton ile çözülen Bosna sorununun çözümünü etkiliyordu.*” (Beyaz Saray UGSB, 2000: 49-51).

2000 ulusal güvenlik belgesinde Kosova’daki durumla ilgili değerlendirmede “*ittifaklarımızla uyum sağladık, çatışmaları önledik, bölgesel saldırganları yakaladık, yeni demokrasileri teşvik ettik, barış ve istikrarı teşvik ettik ve çıkarlarımızı koruduk değerlerimizi geliştirdik*” şeklinde konu özetleniyordu (Beyaz Saray UGSB, 2000:83).

Genel olarak ABD’nin Bosna ve Kosova müdahalesi ile UGSB’lerdeki kazanımları şu şekilde özetlenebilir: ABD planladığı gibi etnik katliamı önleyerek demokrasi, piyasa ekonomisi ve askeri genişlemeyi sağlamış ve Avrupa’yı istikrara kavuşturmuştur. AB ile dünyayı şekillendirmek için gerekli bağları kurarak, NATO’yu yeni görevlere hazır hale getirmiş, itibar kazanmış ve liderlik için isteklerine kavuşmuştur.

VI. Sonuç

ABD Başkanı Clinton ve yönetimi insani değerlere önem vermiştir. Ancak insani olaylar müdahale için yeterli görülmemiş ve müdahale için ulusal çıkarların da dâhil olması gerekmiştir. Çünkü ABD’nin dünya lideri olmaktan daha öncelikli görevi ülkesini, vatandaşlarını ve ittifaklarını korumaktır. Bunu ulusal güvenlik belgelerinde açıklamaktadır. Bu belgelerde ulusal çıkarlarını, ulusal güvenlik ve ekonomik refahı hayati çıkar olarak açıklamaktadır. Hayati çıkarlarına tehdit olduğunda ABD tek taraflı olarak krizlere müdahale edebileceğini kabul etmektedir. Ulusal itibar, insan hakları ve demokrasinin geliştirilmesi ile ilgili amaçlarını açıklarken insani krizlere müdahaleyi, ulusal güvenlik veya ekonomik refahıyla bağlantılı olarak hayati çıkar olarak tanımlamaktadır.

ABD Bosna ve Kosova krizlerinde insani kayıpları bir facia olarak kabul etmekle

birlikte hayati çıkarları ile bağlantılı olarak değerlendirmektedir. Bosna ve Kosova’da ortaya çıkan insani kriz ABD için hayati olarak nitelenmiştir. Kendisinin lideri olduğu dünyada diğer ülkeleri dengelemek için ittifaklara ihtiyacı olan ABD, en önemli müttefiki olan Avrupa’nın sınırlarında bir tehdit ortaya çıkması ve çatışmanın içine bütün Avrupa’nın çekilebileceği riskiyle hareket etmiştir. Çünkü böyle bir durumda göç nedeniyle ittifak üyelerinin hem ekonomik hem güvenlik açısından istikrarsızlaşabileceği öngörülmüştür. Ayrıca bölgede ortaya çıkan güç boşluğunun doldurulması gerekiyordu. Bosna krizinde bu amaçlar tam olarak açık olmasa da Kosova müdahalesinde belirgin hale gelmiştir.

NATO, ABD için hayati öneme sahiptir çünkü Avrupa ile ilişki kurulmaktadır. NATO insani krizlere uyarlanarak BM’nin insani operasyonlarında askeri kanadı olabilirdi. Ayrıca önceki yıllarda içeride ve dışarda yıpranan ABD itibarı için müdahaleyi gerçekleştirmek önemlidir. Zira ulusal strateji belgelerinde insani barış operasyonlarına katılma ulusal itibarı destekler olarak ifade edilmiştir.

Miloseviç başkanlığındaki Yugoslavya Federal Cumhuriyeti bu ideallerin tam ortasında bulunarak ABD’nin gelecek hedefini engelliyordu. Ulusal strateji belgelerinde yer aldığı gibi Bosna ve Kosova’da ABD hayati çıkarları çerçevesinde harekete geçmiştir. Her iki olayda da sorumlulukları paylaşmak için çok taraflı ittifak aramıştır. Ancak Kosova’da bunun gerçekleşmeyeceğini anlayınca BM izni olmadan, tek taraflı olarak müdahaleyi gerçekleştirmiştir.

ABD Başkanı Clinton ve yönetiminin dış politika davranışları değerlendirildiğinde Bosna ve Kosova krizlerinin her ikisinde de çıkarları ve insani kaygıları bulunmakla birlikte; Clinton ve yönetimi önceliklerini farklı tanımladığından dolayı, insani politikasını iş birliğine dayalı olarak gerçekleştirmek istemiştir. Bosna krizinde içeride ve dışarda engellere takılmış ve geç hareket etmiştir. Kosova’da ise önceden olan engeller, desteğe dönüştüğünden ve önceliklerini değiştirdiğinden daha çabuk krize adapte olmuştur.

Bosna ve Kosova bu bağlamda değerlendirildiğinde insani kaygıları dışlamamakla birlikte müdahale çıkar amaçlı görülebilir. Bu durum aslında Clinton yönetiminin neoliberal dünya anlayışları ile ters değildir. Yani çıkarlarla değerleri arasında bağ kurar. Bu da ABD’nin insani kaygıları dış politika amaçları için kullandığı intibasına yol açmaktadır.

Bu bağlamda geleceğe yönelik öngöründe bulunmak gerekirse ABD alt sistemde bölgesel aktörleri dikkate alacaktır. İçsel faktörler olarak kongre ve kamuoyunu dikkate alacaktır. ABD ulusal güvenlik bağlamında hayati çıkarları için tek başına harekete geçebilecektir. Ancak insani konularda, ekonomik kazanç gibi önemli hayati çıkarlarla birleşip hayati çıkarları haline gelmedikçe BM Güvenlik Konseyi’nin onayı olmadan harekete

geçmeyecektir. Ancak ulusal itibarını tehdit ederse insani konularda çok taraflı olarak harekete geçebilir.

Bu nedenle insani krizlerde ABD’yi harekete geçirmek için çıkarlarına, insani kaygılarına ve itibarına dikkat çekmek gerekir. Bunun içinse ABD halkına ve ittifak yaptığı bölgesel aktörlere hitap edilmelidir.

Kaynakça

- ABD Başkanlık Kararnamesi (1994). “US FAS”. <https://irp.fas.org/offdocs/pdd/pdd-25.pdf>, (Erişim Tarihi: 2.10.2022).
- Arı, Tayyar ve Ferhat Pirinççi (2011). “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası”. *Alternatif Politika*. Cilt. 3, Sayı. 1. Mayıs, 21-41.
- Allard, Kenneth (t.y.). ”Somalia Operations: Lessons Learned”. http://www.dodccrp.org/files/Allard_Somalia.pdf. (Erişim Tarihi: 4.4.2016).
- Anderson, David (1996). “The Collaase of Yugoslavia: Background and Summary”. *Parliamentary Research Service Research Paper*. No:14, 1995-1996.
- Batır, Kerem (2011). “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği Ve Uluslararası Hukuk”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*. 9(1), 115-134.
- Bellamy, Alex J. and Nicholas J. Wheeler (2011) “Humanitarian İntervention İn World Politics” . <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.490.6383&rep=rep1&type=pdf>. (Erişim Tarihi: 15 Mart 2016).
- Bellamy, Alex (2002).“Pragmatic Solidarism and the Dilemmas of Humanitarian Intervention.” *Millennium Journal of International Studies* 31(3), 473-497.
- Berkowitch, Jacop. ve Richard Jackson (2012). *Conflict Resolution in the Twenty First Century: Principles, Methods and Approaches*. Ann Harbor: The University of Michigan Press.
- Beyaz Saray UGSB (1995). *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement 1997*.
- Beyaz Saray UGSB (1996). *A National Security Strategy of Engagement and Enlargement 1996*.
- Beyaz Saray UGSB (1997). *A National Security Strategy For A New Century 1997*.
- Beyaz Saray UGSB (1998). *A National Security Strategy For A New Century 1998*.
- Beyaz Saray UGSB (1999) White House, *A National Security Strategy For A New*

- Century 1999.
- Beyaz Saray UGSB (2000).A National Security Strategy For A Global Age 2000.
- Brown, John S. (2004).” Bosnia-Herzegovina The U.S. Army’s Role in Peace Enforcement Operations” 1995– 2004 .https://www.irkirk.info/2nd14th/Bosnia/Bosnia-Herzegovina%20cmhPub_70-97-1.pdf. (Erişim Tarihi: 30.09.2022).
- BM Genel Sekreterlik (2021). <https://www.un.org/en/genocideprevention/secretary-general.shtml> (Erişim Tarihi: 26.03.2021).
- BM Koruma Sorumluluğu (2022). <https://www.un.org/en/genocideprevention/about-responsibility-to-protect.shtml>. (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- BM Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi, <https://www.irmct.org/specials/srebrenica20/> . (Erişim Tarihi: 27.10.2022).
- Brezesinki, Zibigniev (2008). İkinci Şans: Üç Başkan ve Amerikan Süper Gücünün Krizi. İstanbul: İnkilap Yayinlari.
- Byers, Michael and Simon Chesterman (2003). “Law and Humanitarian İntervention” J. L Holzgreffe,. ve R. O. Keohane (Ed.). Humanitarian İntervention: ethical, legal and Political Dilemmas. Cambridge: Cambridge University Press, 177-203.
- Bull, Henr (1977). Anarchical Society: A Study of Order in World Politics. New York: Columbia University Press.
- Butler, Michael J. (2003). “U.S. Military Intervention in Crisis, 1945-1994: An Emprical Inquiry of Just War Theory”. The Journal of Conflict Resolution. Vol:74. No:2, April, 226-248.
- Carey, Henry F. (2001). “US Domestic, US Domestic Politics and the Emerging Humanitarian Intervention Policy: Haiti, Bosnia, and Kosovo”. World Affairs, 164(2). 72-82.
- Clinton, William J. (1999) “A Just and Necessary War”. The New York Times. 23 May. <https://www.nytimes.com/1999/05/23/opinion/a-just-and-necessary-war.html>, (Erişim Tarihi: 28.05.2021).
- Clinton, Bill (1999). “24 Mart 1999 Kosova Konuşması”, <http://millercenter.org/president/speeches/speech-3932>, (Erişim Tarihi: 10.4.2016).
- Chomsky, Noamy (2002) Medya Gerçeği. Abdullah Yılmaz ve Osman Akınhay(Çev).. Everest Yayınları: İstanbul.
- Cohen, Michael A., (2019).“The Powell Doctrine’s Enduring Relevance”.

- https://www.worldpoliticsreview.com/articles/4100/the-powell-doctrines-enduring-relevance?utm_source=WPR+Free+Newsletter&utm_campaign=6c41ac1863-EMAIL_CAMPAIGN_2018_12_21_03_42&utm_medium=email&utm_term=0_6e36cc98fd-6c41ac1863-64248241&mc_cid=6c41ac1863&mc_eid=a751fb54b2. (Erişim Tarihi: 28.05.2022).
- Cottey, Andrew (2008). “Beyond Humanitarian Intervention: The New Politics Of Peacekeeping And Intervention”. *Contemporary Politics* Vol.14:4, 429-446.
- Çapar, Gökhan (2006). “NATO’nun Kosova’ya Müdahalesinin Birleşmiş Milletler Kurucu Andlaşması Açısından Analizi”. Yüksek Lisans Tezi. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çevikbaş, Ahmet (2011). “Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova’ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarında Değerlendirilmesi”. *Savunma Bilimleri Dergisi*. Cilt: 10. Sayı: 2. 18-57.
- Deng, Francis (2010). “From Sovereignty as Responsibility to the Responsibility to Protect”. *Global Responsibility Protect*, 353-370.
- Dewar, Michael (1993) “Intervention in Bosnia- The Case Against”. *The World Today*. Vol:49, No:2. February , 32-34.
- Doyle, Michael W. (1983). “Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs: Part 2”, *Philosophy and Public Affairs*. 12(4), 323-353.
- Doyle, Michael W. (2001). “The New Interventionism”, *Metaphilosophy* LLC and Blackwell Publishers. *Metaphilosophy* Vol: 32, Nos: 1/2, January, 213-235.
- Dumbrell, John (2009) “Valuating The Foreign Policy Of President Clinton – Or, Bill Clinton: Between The Bushes”. <http://dro.dur.ac.uk/1932/1/1932.pdf>. (Erişim Tarihi: 25.4.2016).
- Dünya Bankası (1997) Dünya Bankası ABD İhracat ve İthalat oranları. <https://wits.worldbank.org/CountryProfile/en/Country/USA/Year/1997/SummaryText>, (Erişim Tarihi: 28.10.2022).
- Sönmezoğlu, Faruk (2019). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.
- Farer, Tom. J. (1991). “An Inquiry into the Legitimacy of Humanitarian”. Lori Fisler, Damrosch ve David J. Scheffer Boulder (Ed.). *Intervention. Law and Force in the New International Order*. Boulder: Westview Press. 82-192.

- Fearon, James. D. (1998) “Policy and Theories of International Relations”, Annual Review Political Science. 1, 289-313.
- Finnemore, Martha (2003). “The Purpose of Humanitarian Intervention: Changing Beliefs about the Use of Force”. Ithaca: Cornell University Press.
- Gallis, Paul. E. (2019) “Kosovo: Lessons Learned from Operation Allied Force”. CRS Report for Congress. Kosovo: Lessons Learned from Operation Allied Force (everycrsreport.com). (Erişim Tarihi: 13.10.2022).
- Garding, Sarah E. (2019), “Bosnia and Herzegovina: Background and U.S. Policy”, Congressional Research Service Report, April, 2019. (3), 1-20.
- Gibbs, David (2000) “Realpolitik and Humanitarian Intervention: The Case of Somalia”. International Politics 37(1). 41-55.
- Gnest, Marc A. (2009). Conflict and Cooperation: Evolving Theories of International Relations., Thomson Press, 122-126.
- Glennon, Michael. J. (2001). “New Intervention: Search for a Just International Law”. <https://www.foreignaffairs.com/articles/1999-05-01/new-interventionism-search-just-international-law>.(Erişim Tarihi: 14.3.2016).
- Hamilton, Raymond J. (2006) “The Responsibility to Protect : From Document to Doctrine - but What of Implementation”. Harvard Human Rights Journal. Vol: 19. (289- 297).
- Halberstam, David (2002). Barış Zamanı Savaş: Bush, Clinton ve Generaller. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Holzgreffe, J. L. (2003). “Humanitarian Intervention Debate”, J. L Holzgreffe,. ve Robert. O. Keohane (Ed) . Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas. Cambridge: Cambridge University Press. 15-89.
- Hippel, Karin (1999). “Introduction: Dangerous Hubris”. Karin von Hippel(Ed)Democracy by Force U.S. Military Intervention in the Post-Cold War World içinde, , Cambridge University Press. (1-26).
- Işık, Mustafa (2017) “Soğuk Savaş Sonrası ABD’nin Balkanlar Politikası (1990-2017)”. Kamil, İbrahim (Ed). Soğuk Savaş Sonrasında Balkanlar (1990-2015). 1.Baskı. Ankara: Nobel Yayınları.
- Kissinger, H. (2001). “Does Amerika Need A Foreign Policy”. New York: Simon and Shuster Paperbacks, 234-283.
- Kocaman, Ayşegül (2008). Doctrine And Practice Of Humanitarian Interventions. <http://repository.bilkent.edu.tr/bitstream/handle/11693/14757/0003621.pdf?sequence=1>

- nce=1&isAllowed=y. (Erişim Tarihi: 12.12. 2020).
- Lake, Antony (1994). From Containment to Enlargement, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html>. Erişim Tarihi: 22.3.2016.
- Meernik, James (1996). “United States Military Intervention and the Promotion of Democracy”. *Journal of Peace Research*. Vol: 33, No:4, November, 391-402.
- Moore, David (1995). Americans Divided on U:S Troops In Bosnia. <https://news.gallup.com/poll/4285/americans-divided-us-troops-bosnia.aspx>.(Erişim Tarihi: 30. 08. 2018).
- NATO (1999). <http://web.archive.org/web/20111229195958/http://www.nato.int:80/docu/review/2005/issue3/turkish/history.html>. (Erişim Tarihi: 5.5.2016) .
- Oğultürk, M. Cem (2014). “Kosova’ nın Bağımsızlık Süreci Kapsamında ABD Dış Politikasının Analizi”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 19(19), 99-132.
- Oğuzlu, Tarık (2014). “ABD’nin Transatlantik Politikası”. Ramazan Gözen(Ed.) *Amerikan Dış Politikası*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 2609.
- Temby, Owen (2013). “What are Levels of Analysis and What Do They Contribute to International Relations Theory?”. *Cambridge Review of International Affairs* 28. S. 4, 1-22.
- Önal, Buket (2010). *Türkiye-ABD ilişkilerinde Clinton Faktörü*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Piaskowy, Katherine (2000). *Madeleine Albright and United Humanitarian Intervention: A Principle and Personal Agenda*. https://etd.ohiolink.edu/ap/10?0::NO:10:P10_ACCESSION_NUM:ucin1163531263#?.(Erişim Tarihi: 4. 4.2016).
- Robinson, Piers (1999). “The CNN Effect”. *Review of International Studies* 25(1), 301-309.
- Sancaktar, Caner (2016). “NATO’nun Kosova Müdahalesi: Emperyalist Müdahaleye Bir Örnek”. Hasret Çomak ve Caner Sancaktar, Sertif Demir(Ed). *Uluslararası Güvenlik: Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar*. İstanbul: Beta, 445-459.
- Seung, Whan C. (2013). “What determines US humanitarian intervention?”. *Conflict Management and Peace Science*. 30(2), 121-141.
- Singer, J. David (2006). “Uluslararası İlişkilerde Analiz Düzeyi Meselesi”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı 11 (Güz 2006), 3-24.
- Şener, Mustafa B. (2021). “Evaluation Of Nato Intervention In Kosovo By Criteria Of

- Responsibility To Protect”.Journal of International Relations and Political Science Studies. S.2, 38-59.
- Teso’n, Fernando R. (2003). “ The liberal Case for Humanitarian İntervention”. J. L Holzgreffe, ve R. O. Keohane (Ed). Humanitarian İntervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas.Cambridge: Cambridge University Press, 93-129.
- Ülger, İrfan Kaya (2003). Yugoslavya Neden Parçalandı. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Weiss, Tom (2005). Military-Civilian Interactions: Humanitarian Crises and The Responsibility To Protect. London: Rowan and Littlefield.
- Weiss, Tom (2007). Humanitarian Intervention: Ideas in Action. Cambridge UK: Polity Press (23-25).
- Walt, Stephen (2000).“Two Cheers for Clinton’s Foreign Policy”.
<https://www.foreignaffairs.com/articles/2000-03-01/two-cheers-clintons-foreign-policy>.
(Erişim Tarihi: 15.5.2016).
- Woehrel, Steven and Julie Kim (2006). “Kosovo and The US Policy”. Congressional Research Service Repord for Conress. <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA469387.pdf>.
(Erişim Tarihi:18.10.2022).White House, A National Security Strategy 1991.